Fellner-dédunokák apja - egy tudós a tatai uradalomból

Hozák Attila

A török kiűzését és a kuruc mozgalmakat követő évszázadban – az udvar ösztönzésére – jelentős gazdasági változások zajlottak hazánkban. Ez sokak számára jelentett kibontakozási lehetőséget a hagyományos agrárgazdálkodásban, de még a kézműipari termelésben is. Mezőgazdaságunk egyik motorja volt az átalakulásnak, s lassan, de feltartóztathatatlanul kibontakozott az elméleti, tudományos alapokra épített mezőgazdálkodás. Ekkor kezdődött a felsőfokú agrárszakoktatás hazánkban, amelynek első központja a gróf Festetics György (1755–1819) által 1797-ben Keszthelyen alapított Georgikon volt. Már az 1770-es évektől jelentek meg az újszerű mezőgazdasági-állattenyésztési ismereteket népszerűsítő könyvek, sőt folyóiratok, amelyek célja a hazai mezőgazdasági termelés és szakoktatás korszerűsítése, a szakemberképzés bővítése volt. A Georgikon tanári karában a kor meghatározó agrárszakirodalmi tevékenységet kifejtő alakjait találjuk, közülük is kiemelkedő Nagyváthy János (1755–1819), Pethe Ferenc (1762–1832), Rumy Károly György (1780–1847) munkássága. Az intézményesült gazdaképzés készítette elő – legalábbis az uradalmakban – a mezőgazdaság modernizációját, amely a reformkorban gyorsult fel.

Egy georgikoni tanár a tatai uradalomból: Angyalffy Mátyás András (1776–1839)

Naszály falu az Esterházy József gróf (1682–1748) által 1727-ben megvásárolt tatai uradalom tartozéka volt. Az egy utcás település több korabeli térképen megtalálható: a legismertebb Mikoviny Sámuel (1698–1750) földmérő mérnöké, aki a tatai-szomódi vizek összefolyásából, Almás és Naszály közös határában keletkezett mocsaras terület lecsapolását végezte a Királyi Kamara és az uradalom megbízásából. A lecsapolás nyomán, Naszályon létrejött közel 1000 hektáros kaszáló az elmúlt évszázadok legjelentősebb tájalakító munkájának eredménye.[1] A község szülötte Angyalffy Mátyás András, a jeles mezőgazdasági szakíró, aki egyike a magyarországi agrár-ismeretterjesztés és népszerűsítés „*méltatlanul kevéssé ismert közkatonáinak*”.[2]

1776. február 5-én[3] született a falu központjában lévő évszázados múltú vízimalomban, ahol apja, Georgius Joannes Engelmann molnármester volt. Édesanyja Clara Maria Rott. Az Engelmann és a Rott család is német származású, katolikus vallású, s vélhetően Naszály földesurának és utódainak 18. századi telepítési politikája nyomán érkeztek térségünkbe.[4] A köztiszteletben álló család példás életet élt, társadalmi kapcsolatai kiterjedtek voltak, mind szakmai, mind uradalmi berkekből választottak keresztszülőket, s vállaltak viszont esküvői tanúságot.

A tatai plébánia anyakönyvében nyomon követhető, hogy az ifjú pár – Georgius és Clara – a kor szokásainak megfelelően sok gyermeket vállalt. Elsőszülött fiuk Mathias Andreas, majd Carolus (1777), aztán Anna Maria (1779) és Andreas (1781) következett. A legkisebb testvérek – Antonius és Josephus – 1783/84-ben születtek. A felnőtt kort csak Mathias Andreas és Andreas élte meg, testvéreik korán elhaltak.

Naszályon többségében reformátusok éltek, a katolikus egyházkormányzati szervezetet tekintve a falu Tata plébániához tartozott. A kor viszonyai között az Engelmann család jól élt a csaknem majorrá fejlődött malombirtokon. Ennek az idillnek az apa korai halála vetett véget (1785). Megbecsültségét jelzi, hogy temetéséről – bár katolikus emberről van szó – Naszály falu református gyülekezetének anyakönyvében is megemlékeztek.

Özvegye a gyászévet követően Bartholomeus Pachl molnársegéd felesége lett, a naszályi malombérlet is megmaradt.[5] A legidősebb fiú, Mathias Andreas ekkor kerülhetett egyházi nevelésbe.

Engelmann Mathias Andreas papi pályára készült, az Esztergomi Érsekség területén végezte a középiskolát, majd tanulója lett a Pozsonyban működő Érseki Nagyszemináriumnak,[6] illetve a Pozsonyi Királyi Jogakadémiának.[7] Tanárai kiváló véleménnyel voltak róla, erős hitbéli elkötelezettsége mellett vizsgajegyei is ezt igazolják. 1798-ban azonban elhagyta a szemináriumot és a bécsi egyetem gazdasági

[1] CSIMA 2019, 112–131.

[2] FÜLÖP 2015, 67–104.

[3] Bár az Angyalffyra vonatkozó életrajzi adatok többségében ez a keltezés található meg, azonban Balásházynak az Angyalffy halálát mindössze 5 évvel követő nekrológjában az 1776. febr. 7-i dátum szerepel. BALÁSHÁZY 1846, 85.

[4] FÜLÖP – HOZÁK 2017, 101–114.

[5] HU-MNL-KEML-XV-10. Trojkó-hagyaték 1788, 498. No. 1231.

[6] PL Journale Rationum Seminarii Archi Ep[isco]palis 1795–1796, Seminarium Generale 21-BB-6.

[7] M. NOVÁK 2007, 125.

szakán tanult tovább.[8] A nagyszeminárium, a jogakadémia és a bécsi egyetem is szolgálhatta társadalmi kapcsolatainak bővülését. A diákévek alatt megismert személyek fel-feltűnnek további életútján, így többek között majdani feleségének testvérbátyja, Rigler János, aki Dorogon lett plébános, vagy a szintén egyházi pályán maradt Giannone fivérek.

Műveltsége, elkötelezett katolikus neveltetése, széles körű nyelvtudása (latin, görög, német, francia, olasz, angol, spanyol) felkeltette a művelt arisztokrácia figyelmét. Gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) megbízta Lajos fia menyasszonya, Aloyzia Clam-Galles magyar nyelvre tanításával.[9] Az ara előmenetével kapcsolatban több levelet váltott a gróf és Mathias Andreas, aki ebben a levélváltásban használta először az Angyalffy nevet.[10] Ezekben a levelekben a pártfogó iránt érzett tisztelet, a megbízatással kapcsolatos felelősség tudata éppúgy kirajzolódik, mint Angyalffy elköteleződése a nemzeti nyelv fejlesztése és a gazdálkodási ismeretek bővítése és terjesztése iránt. Ekkortájt bővült ki tevékenysége fiatal arisztokraták prágai egyetemi tanulmányainak felügyeletével – ilyen megbízást kapott többek között a sárladányi Schmidegg grófi családtól. Ez volt a fedezete az önszorgalomból elvégzett munkának, fordításnak, tanulásnak, melyet az egyetemi könyvtárakban végzett.

Az MNL OL által őrzött, tata-gesztesi Esterházy-uradalom levéltárában fellelt iratok alapján igazolt, hogy 1806-ban Tatán az Esterházy-uradalomtól ún. *inscriptionális* birtokhoz és tartozékaként egy házhoz jutott a Kocsi utcában. A ház ma is áll (Kocsi utca 20.), közismertebb nevén a kamalduli ház, melyet 1747-ben Esterházy József gróf juttatott a rend tagjainak tatai tartózkodásuk idejére. A rend működése korlátozását követően, a ház visszakerült az uradalomhoz, ahol inscriptionális birtok részévé tették. Az ilyen típusú birtokot az uradalomban zömmel az uradalmat irányító tisztikar tagjai kapták, érdemdíjazásként. Az *inscriptio* mentes volt a jobbágyi kötelezettségek alól. Így került előbb az uradalom prefektusához, Deáky Józsefhez, majd a komáromi Raikovics-családhoz. Tőlük vásárolta meg – uradalmi jóváhagyással – Angyalffy. A birtokhoz természetesen szántóföld is tartozott, mely a bánhidai, kömlődi úton található.[11]

Angyalffy, amíg Tatán élt, szorgalmasan művelte földjét, és a helyes gazdálkodásra tanította, s a maga földje művelésének példájával oktatta az ottani jobbágyokat. Elmagyarázta a haszonvehető gazdasági ágakat, az ésszerű gazdálkodás módját, illetve azt, hogy miképp lehetséges kevesebb költséggel, a legjobb móddal földjeiket javítani.[12] Angyalffy ezt a birtokát (az inscriptionális jogot) 1809-ben eladta.

Ekecsre költözött (ma: Okoč, Szlovákia), ott bérelt legelőket, s míg a községben lakott, szorgalmasan folytatta a mezei gazdaságot és „*amennyire a Határnak vizes és lapányos fekvése engedte, a Birka Tenyésztésben sikeres elöl menetelt tett … a Mezei Gazdaságnak minden ágait értette*."[13] Az ekecsi gazdálkodás 1814-ig tartott, ekkor szülőfalujába, Naszályra költözött. Feleségével a mai Rákóczi utca Barcza közzel szembeni oldalán „albérletben" élt Németh János református gazda telkén. Felesége – *„Angyalffiné Asszonyság"* – jelenlétére az ún. Trojkó-hagyatékban található 1818-as adóügyi összeírás szolgáltatott bizonyítékot.[14]

A feleség: a Fellner-unoka Theresia Josepha Rigler

Angyalffy és Theresia Josepha Rigler 1810-ben házasodott össze Dorogon. Érdekessége e házasságnak, hogy Theresia Josepha nagyapja (és keresztapja is) Fellenthali Jacobus Fellner (1722–1780), a kor megbecsült építőmestere, az Esterházy családhoz köthető számos nagyszerű épület tervezője és építője. Angyalffy feleségének édesanyja, Fellner „kedvenc" lánya, Barbara volt, míg édesatyja az Esterházy-uradalom levéltárosa (*archivarius*), Franciscus Xaverius Rigler. Amint fentebb már említettük, Theresia Josepha bátyja Angyalffy évfolyamtársa volt pozsonyi tanulmányainak idején, így érthető, hogy az éppen Dorogon plébános fivér, Johannes Rigler adta össze a házasulandókat.

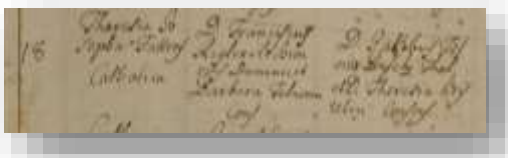

A tatai római katolikus plébánia születési anyakönyvének bejegyzése. 1779. március 18.

Megjegyezzük, hogy ekkor még élt Angyalffy édesanyja – Bartholomeus Pachl naszályi molnármester oldalán –, de már

[8] Szögi 2013, 65.
[9] Fraknói 1902, 301–302.
[10] HU-MNL-OL TEL P 623 A. I. 9. No. 56.04.1–3. Széchényi-Angyalffy levelezés, 1800–1801.
[11] HU-MNL-OL TEL P 198/94.
[12] Fülöp – Hozák 2017, 111.
[13] HU-MNL-OL C 84 Helytartótanácsi Levéltár. Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum Gremiale Ordinarium, 1786–1848. Fasc. 86. p. 5. Komárom, 1831. jún. 1.
[14] HU-MNL-KEML-XV.10. Trojkó-hagyaték, Possessio Naszaly 1818.

betegeskedett. Még ebben az évben, 61 évesen meghalt. A fent hivatkozott 1818-as adóíven a 113-as számú háztelekre bejegyzettek erősítik meg mindezt.

Ahogy azt Szentiványi Antalnak, a tatai Esterházy-uradalom prefektusának 1818-ban kiállított ajánlólevele is bizonyítja,[15] Angyalffy ebben az időben újra kapcsolatba került Tatával. Ekkori szakirodalmi munkásságát illetően, fordításokkal igen, de önálló írással nem jelentkezett.

Szentiványi Antal prefektus ajánlólevele. 1818. április 28.

Angyalffy szerepe a megszülető magyarországi agrárszakirodalomban

Nagy jelentősége volt további sorsát illetően, az 1817-ben Sopronban megjelent juhászati témájú munkájának (*Grundsätze der Schaafcultur*), ami szakmai körökben heves vitát indított. Ez felkeltette Festetics György gróf (1755–1819) figyelmét, aki még abban az évben meghívta tanárnak Keszthelyre, a Georgikonba.[16]

A Georgikonban, az állattenyésztés oktatásán belül, a juhtenyésztésről előadottak terén a hallgatók professzoraik, így Angyalffy könyveiből is tanulhattak. A finomgyapjas merinóról szóló ismertetések nélkülözhetetlenek voltak a gyapjúkonjunktúra idején, a fajta nevének első említése Angyalffy munkájához fűződik.

A georgikoni oktatók a magyarországi uradalmak gazdasági alkalmazottjaihoz hasonló módon, készpénz- és természetbeni (gabona, tűzifa, állattartás joga stb.) juttatást kaptak, tovább, az uradalom gondoskodott lakhatásukról is. A családos oktatóknak az uradalom a városban bérelt vagy vett házat. Valószínűleg Keszthely mezővárosban volt a lakása Angyalffynak is, hiszen családos emberként élt Keszthelyen. 1819-ben és 1821-ben itt született Clara lánya és Mathias nevű fia.

1823-ban, szűk 5 évi keszthelyi működése után, Pestre költözött, hogy minden idejét a gazdasági szakirodalom művelésére fordíthassa. Gazdasági folyóiratai előfizetési ajánlataiból pontosan azonosítható három pesti lakóhelye, kettő a mai Kálvin tér (a valamikori szénapiac) területéhez kapcsolódott, a harmadik az Országút (amely a mai Múzeum körút és Károly körút vonalában haladt) bérházában volt található.[17] Később az Üllői úton bérelt lakást, és egy időben Maglódon is lakott.[18]

Munkálkodásának célja a honi mezőgazdaság javítása volt. Ennek érdekében, a szakirodalom és közvetlen tanulmányutak eredményeinek ismertetésével közvetítette az előttünk járó nyugat-európai mintákat, szorgalmazva azok hazai viszonyokra alkalmazását: „*Kedves Hazámfiai, mozdulni kell, előttünk sok példák vagynak, és csak a jót kell követni.*”[19]

Könyvei mellett, melyek felsorolását a tanulmány végén tesszük meg, két gazdasági szaklapot is megjelentetett. *Mezei Gazdák' Barátja* (a továbbiakban: *MGB*) című, 1824-ben indított lapja saját szavai szerint „*gazdasági Folyóirás, melylyel a két Hazának szolgálni kívánt*”. Felismerve jelentőségét az ország sorsának előbbre vitelében, nagyra becsülte Széchenyi István gróf (1791–1860) munkásságát. 1830-ban, megjelenését követően, ismertette a *Hitelt*.

A folyóirat 1824. júl. 3. – 1825. jún. 25. közt, hetente kétszer jelent meg, majd 1829–1830-ban ismét egy évig ki tudta adni. 1831-ben azonban, anyagi nehézségek miatt a lap megszűnt. 1832-ben egy másik „*Folyóirás*” megjelentetésével próbálkozott, *Mezei Gazda* címmel. Bevezetőjében arra utalt a folyóirat célját illetően, hogy „*figyelmetes szemmel fogja követni és közleni mind azt, a' mi Hazánkban 's a' Külföldön Honunk gazdasági 's mesterségi előbbre haladására szolgálhat*.” A megjelent

[15] Szentiványi Antalnak, a tatai Esterházy-uradalom prefektusának ajánlólevele. Családi hagyaték, 1818. „*Igazolom jelen írással, hogy e levél felmutatóját, Angyalffy Mátyás András Urat, akit már közel 20 esztendeje igen jól ismerek, a nyelvekben való gyakorlottsága miatt, az ügyekben és a tudományokban való jártassága miatt, a gazdasági ügyekben való tapasztaltsága miatt, lelkének derűjénél fogva, szívének becsületességénél fogva, erkölcsének kipróbált voltánál fogva a legmelegebben ajánlanom kell mindazoknak, akiket a dolog illet. Tata, 1818. április 28. Szentiványi Szent-Iványi Antal, a tatai és gesztesi uradalmak prefektusa.*” A latin nyelvű ajánlólevelet Babcsányi Judit (HISTORIA) fordította.

[16] BÁSTHY 1836, 232–233.

[17] FÜLÖP 2015, 78.

[18] MTA-KIK-KT-RAL 1834, 78.

[19] *MGB* XII. Db. Nro. 14. 1831. máj. 22. 210. Idézi FÜLÖP 2015, a tanulmány címéül is téve e felszólítást.

cikkek jó része a Nyugat-Európában tanulmányúton lévő András nevű nevelt fiának tapasztalataira épült, nem egyszer összehasonlítva a hazai és kinti állapotokat. A havonként megjelenő folyóiratból azonban csak 6 füzet jelenhetett meg, s kellő támogatottság híján még 1832-ben megszűnt.

Angyalffy Mátyás András részt vett a *Közhasznu Esmeretek tára* című sorozat szerkesztésében is, ahol ő írta a földművelési és állattenyésztési tárgyú szócikkeket. A kiadvány heves vitát váltott ki a korabeli tudós és szakírói társadalomban, amennyiben a nemzetközileg ismert *Conversations-Lexikon* „másolásának" titulálták és a nézetkülönbségek Döbrentei Gábor (1781–1851) akadémiai titkár és köre (amelyben Angyalffy is meghatározó személy volt) elleni tollharchoz vezettek.

Angyalffy sikeresebb volt a „*köznép számára és hasznára*" 1830-ban Pesten kiadott *Juhászkáté…* című könyvével. Talán éppen emiatt elsősorban mezőgazdasági szakíróként tartja számon az utókor, de gyakran idézik birtokszervezetről, számvitelről,[20] pénzügyi gazdálkodásról közzétett nézetei miatt is.[21] Jövedelmét szakirodalmi munkája mellett magántanári munkával egészítette ki, többek között a Podmaniczky családnál.[22]

Angyalffy 1830/31-ben nyújtotta be kérvényét nemesítő címeres levélért. Folyamodásának köszönhetően, a Helytartótanács által a kérvény elbírálásához a helyi vármegyei tisztségviselőktől kért beszámolókban fennmaradtak azok az adatok, amelyek Angyalffy tatai és ekecsi gazdálkodására vonatkoznak. A folyamodvány valószínűleg nem ért célt, bár ezt a királyi döntés ismeretének hiányában biztosan nem állíthatjuk. Mindenesetre, a királyi tanácsnokok azzal vitték tovább a tudós ügyét, hogy munkája nagy igyekezetre vall és minden elismerésre méltó, de addigi eredményei a legnagyobb királyi kegyre, a nemesítésre még nem elegendőek.[23]

Angyalffy Mátyás Andrást 1832. március 9-én a Magyar Tudós Társaság (az 1830-ban megalakult társaság a Magyar Tudományos Akadémia elődje) levelező tagjává választották. A társaság létrehozásában közismert gróf Széchenyi István kezdeményező szerepe, s külön megtiszteltetés lehetett Angyalffynak, hogy mint „*előlülő*", a gróf jelen volt és az ő jelenlétében folyt le a szavazás, illetve a levelező taggá fogadás procedúrája.[24]

Angyalffy munkássága elismeréseként, több külföldi gazdasági társaságnak is tagja volt, így a morva-sziléziai, a bonni, a bécsi és a grazi gazdasági társaságoknak. Ő maga elkötelezett híve volt a szakmai társaságok, az egyleti élet fejlesztésének.[25] Ennek saját lapjában is többször adott hangot: *„Hazafiak! Összve kell állani, 's társaságot alkotni: ama' halhatatlan érdemű hazánk' naggya a' hitel classicus írója szava szerént…"*[26]

A badeni gazdasági társaság oklevelét az Angyalffy család őrzi.

A honi tudós közösségbe való felvétele tovább erősítette megbecsültségét a szélesebb reformkori folyamatokat elindító és fejlesztő társaságban. Az 1820-as évek végétől rendszeres résztvevője volt kora ünnepelt rézmetszője, Karacs Ferenc (1770–1838) szalonjának, vagy, ahogy Virág Benedek (1754–1830) emlegette, a „*Tusculanum*"-nak, ahol a kor legjelesebb művészei, tudósai cserélték ki gondolataikat a „*haza és haladás*", a művelődés, a tudomány nagy kérdéseiről. Karacs és felesége, Takács Éva (1779–1845)[27] otthona a pesti értelmiség felkapott találkozóhelye volt a reformkor hajnalán. A pár méltán neves lánya, Karacs Teréz írja visszaemlékezésében: Karacs Ferenc *„tudományossággal párosult érett értelmiségével számos barátot nyert meg, s ezek közt neki különösebben kiválasztottjai voltak s neki és a családjának is barátai lettek és az élethosszan azok is maradtak. Im néhánya…: Pethe Ferenc lapíró, Virág [Benedek], Kulcsár István, … Döbrentei [Gábor], Angyalffy lapíró, Horváth István, Fáy András, … Ferenczy István szobrász …. Ezek látogatták több ízben szüleimet és ők viszont azokat."*[28]

[20] VÁRI 1995, 66–88.
[21] VÁRI 2002, 59–76.
[22] PODMANICZKY 1984, 14.
[23] FÜLÖP – HOZÁK 2017, 11.
[24] *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 1831–32, 77–83.
[25] FÜLÖP 2015, 100.
[26] *MGB* XII. db. Nro. 14. 1831. máj. 22. 215.
[27] Takács Éva rendszeres szerzője volt háztartási témájú írásaival Angyalffy folyóiratainak. Mind a szerző, mind a szerkesztő e vonatkozásban úttörő szerepet játszik. Takács Évát, mint első női publicistát tartja számon a művelődéstörténet.
[28] KARACS 1885, 132.

Közös gyülekezőhelyül szolgált a 19. század három első évtizedében, a kaszinó létesülése előtt, „…az ifjú petrovai Trattner János Tamás [(1789–1825)] hivatali iroda terme, kinek nyomdája a Károly-körút és a Király-utca sarkán levő Orczy házban volt."[29] E helyütt tárgyalták meg a *Tudományos Gyűjtemény* és az *Aurora* folyóiratok megindítását, vagy a *Conversations-Lexikon per* újabb és újabb felvonásait is. Éppen ott, ahol az Angyalffy család is lakott Pesten!

Angyalffy Mátyás András 1836-ban bocsátotta ki Kassán *Közönséges baromorvosi könyv…* című munkáját. A kötetet joggal tekinthetjük az első magyar állatorvosi szakkönyvnek. Ismereteink szerint utolsó könyve az 1838-ban Pesten, *Die Dampfboot Fahrt auf der Donau, dem schwarzen Meere und dem Bosporus von Linz bis Konstantinopel* címmel megjelent útikönyv, amely a Duna völgyét mutatja be Linztől Konstantinápolyig.

Angyalffy felesége, a Fellner-unoka Theresia Josepha Rigler 1837. augusztus 20-án halt meg, halotti anyakönyvi bejegyzését a Budapest-Józsefvárosi Szent József Római Katolikus Plébánia őrzi. Gyermekei, a Fellner-dédunokák – Clara és Mathias – ekkor már szintén nem éltek. Angyalffy környezetében egy vér szerinti rokona élt. Ő András nevű öccsének, 1809-ben Tatán született gyermeke volt. Unokaöccsét, az almási Öreg-malomban, majd a bánhidai Lapatári-malomban molnárként boldoguló öccsének 1819-es, korai halála után vette magához, s házastársával együtt mintegy adoptálták, nevelték, taníttatták.[30] A fiú 1835-ben Nagyváradon települt meg. Ott alapított családot és jórészt a tudós nevelőapától kapott könyvekre építve könyvtár és könyvárus vállalkozást indított. Érdekes családtörténeti adat, hogy a nagyváradi *„igazolás és könyváruda alapítási engedély"* precedenst szolgáltat majd az 1839-es pozsonyi országgyűlésnek ahhoz, hogy elvitassa a Helytartótanács azon jogát, hogy felülbírálja „szabad városok" cégalapításhoz adott engedélyét.[31] Kevéssé ismert, hogy 1856. május 23-án, röviddel halála előtt, Angyalffy András közzétett egy írást a *Vasárnapi Újságban* a Bánhida felett, a Kő-hegy oldalában „ásító" Szelim-barlangról, amit ő akkor Szemiluka-barlangnak nevezett.[32]

Angyalffy Mátyás Andrásnak a magyar mezőgazdaság javítása terén kifejtett munkássága, s a magyar agrárszakirodalmat jelentősen gazdagító küzdelmes, anyagi nehézségekkel végigkísért élete Pozsonyban ért véget, ahol 1839. március 17-én, 63 éves korában agyvérzésben hunyt el. Halála körülményeinek tisztázása még további helyszíni levéltári kutatást igényel. A közvetett adatok arra utalnak, hogy az 1838. márciusi pesti árvíz okozta áldatlan állapotok elől ment Pozsonyba, de nem kizárt, hogy tudományos, pedagógiai munkája, esetleg rokonlátogatás, vagy a fent említett, az 1839/40-es országgyűlésen a „sérelmek" közé bevett, családját érintő ügy okán utazott oda. Tény azonban, hogy váratlanul, Pozsonyban hunyt el.

A pozsonyi Szent Márton Római Katolikus Plébánia halotti anyakönyvében szereplő bejegyzés szerint, Angyalffy Mátyás András a Szent Lázár temetőben helyezték örök nyugalomra.[33] Sírhelye sincs már meg, mert a pozsonyi városfejlesztés más célt jelölt ki annak a területnek, s a temetőt felszámolták.

***

Angyalffy életútjának ellentmondásoktól sem mentes kortársi és utókori értékelését több tényező okozza. A rövid életrajzban már feltűnhetett Angyalffy nyughatatlan, útkereső személyisége, de fel kell figyelni azokra a jelekre, amik mögött személyiségének mélyebb vonásai sejlenek fel – az új, az *„okszerű"* iránti igénye, a tudóst jellemző nyílt, igazságkereső alapállása. Meghökkentően bátor és egyenes ember volt.

Angyalffy munkásságának értékelése. Korabeli megítélésének ellentmondásai

Azt gondolnánk, az ilyen ember útja vargabetűktől mentes!

Angyalffy tudományos igényű agrárgazdálkodási írásai közül, bár voltak közzétételei korábban is, az igazi áttörést az 1817-es, Sopronban megjelenő juhászati tárgyú könyve jelentette, amely ismertté tette a nevét. A könyvet az abban gyakorta kedvezőtlen beállításban feltűnő neves tudósok, Rumy Károly György és Pethe Ferenc, *pasquille*-nak,

[29] ECSEDI 1912, 65. *https://mek.oszk.hu/14100/14131/14131.pdf* (Letöltés 2017. júl. 29.)

[30] BALÁSHÁZY 1844, 9.

[31] Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár… Pozsony városában 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltett[!] Magyarország' közgyűlésének írásai. 2. Pozsony, 1840.

[32] *Vasárnapi Ujság*, 3. (1856/20. máj. 18.) 173–174. *http://www.epa.hu/00000/00030/00116/datumo2517/cim202527.htm* (Letöltés 2017. jan. 8.)

[33] Sv. Martina Part V. p. 108. (a pozsonyi városi Szent Márton Római Katolikus Plébánia halotti anyakönyve) *record-image_33S7-9R7Q-YGY (1).jpg* (Letöltés 2016. júl. 20.) *http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ178110503* (Letöltés 2017. jan. 8.)

ellenük szóló gúnyiratnak minősítették és szinte azonnal, a korabeli gazdasági sajtót és persze a tudóstársadalmat összekötő levelező rendszert felhasználva, lejáratő kampányt indítottak Angyalffy ellen. Azt hirdették és hirdettették mérvadónak gondolt barátaikkal, hogy a könyv „*kompiláció*", tudománytalan, pénzen vett ismertség, semmi más. *„Angyalffy Ördögbőrben vagy Ördögfi Angyalbőrben!"*[34] – gúnyolódtak magyarra fordított családnevén.

Angyallfy persze védekezett, vitatkozott és szerencséje volt, a könyvre felfigyelt a Georgikon alapítója, Festetics György is, aki meghívta intézetébe. A sértegetések sora azonban ezzel nem ért véget, még Angyalffy 1822-es georgikoni kilépését is gúnnyal kommentálta Rumy egy írásában: *„A mezőgazdaság és birtokigazgatás professzora, Angyalf(f)y, eredetileg Engelmann Mátyás András úr, aki németnek született,*[35] *úgy találta jónak, hogy megválik professzori állásától, és valószínűleg újra magánzó lesz. A gróf úr még nem nevezte ki utódját*."[36] Hasonló ellentmondás mutatkozik, amikor Angyalffy a szentmihályi Dessewffy-birtok gazdasági direktora lesz: *„A híres Angyalffy, kiről igen derék emberektől igen jó tudósításokat vevék … észre is, tudományra is, és szívre is kiművelt embernek látszik …"* – írta Dessewffy József Kazinczynak 1825. augusztus 7-én.[37] Egy év múlva – Rumy szóhasználatával – már Ördögfinek nevezi és „megcsalást" emleget, ami ebben a kontextusban azt jelenti, hogy nagyon csalódott: Angyalffy eszében, tudományában, netán a szívében?[38]

Az 1831-es nemesítési kérvényre adott kancelláriai válaszban is hasonló cseng: *„A kérelmező érdemei semmiképpen nem olyan természetűek, hogy méltóak lennének az olyan nagy keggyel való viszonzásra, mint a magyar nemesség adományozása, és Őfelsége – hacsak nem viseltetik iránta kegyelemmel és jóindulattal – úgy ítélné meg, hogy ezen kérelmező* [mármint Angyalffy] *igyekezzen magának jelentősebb és sokkal nagyobb érdemeket szerezni."*[39]

Erősen lehangoló értékelés, de néhány hónap múlva Angyalffyt nagy többséggel az akadémia levelező tagjává választják, s ez feledteti a kudarcot, s talán magyarázatul is szolgál. Angyalffy több életrajzírója kétségét fejezi ki, hogy szakmai okai lettek volna a tudós társadalom kezdeti ellenszenvének.[40] Felmerült – talán nem is ok nélkül –, hogy német származása, esetleg vallási elkötelezettsége volt az, ami szúrhatta egynémely tudóstársak szemét.

Valóban, Angyalffy első könyveit németül írta, de az 1830-ban megjelent *Juhászkáté* már pallérozott magyar nyelven íródott. Angyalffy akadémiai bírálatai során nem feledkezik meg szakterülete tudományos nyelvének fejlesztéséről sem. A tudóst, aprómunkája mellett, néhány aspektusban „*elsőként*" is üdvözli a tudománytörténet, különösen a mezőgazdasági szakirodalom, de az üzemgazdaságtan is.

Róla szólván felmerült az irodalomban az is, hogy Angyalffy tudományos munkája során számos esetben tesz közzé olyan ismeretet, gyakorlatot, amellyel – legalábbis hazánkban – megelőz másokat. Egy ilyen, a tatai uradalomhoz is kötődő érdekességről számolhatok be.

„A pujna első magyarországi említéséhez 1817-ben Angyalffy Mátyás (1817, 272) a terméket a Velence vidékéről származó vándor sajtosokhoz és a nemes juhokat tartó uradalmakhoz egyaránt köti, azt állítván, hogy a sajtosok szolgái az uradalmakból gyűjtik össze a nagyobb mennyiségű tejet a pujna készítéséhez.

A tatai és gesztesi Esterházy-uradalom birkamajorjait 1831-től egy olasz sajtkereskedő, Locardi emberei járták, akik a kifejt tejet helyben sajttá dolgozták fel."[41] – idézi Szabad György tatai uradalomról szóló 1957-es könyvét is megerősítésként a szerző, a jeles agrártörténész-muzeológus Demeter Zsófia.

Angyalffy legkiegyensúlyozottabb teljesítményét tanárként nyújtotta. Tevékenységét elismerték, anyagilag

---

[34] MTA KIK Kézirattár Rumy-Pethe levelezés. Professor Rumy, Pest, 1817. márc. 16.

[35] *„Sok Magyarországon élő német és szláv ember rossz szokása, hogy német és szláv nevüket magyarosítják. Talán okuk lenne szégyellni, hogy német vagy szláv származásúak? Vagy egy magyarosított név, kvázi egy mesterségesen létrehozott mű által vajon azonnal magyarrá lesz az ember?" Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* (Gazdasági hírek és tárgyalások), Prága, (1823/13. július) 7.

[36] Rumy a cikket 1822 júliusában írta Pozsonyban. *Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*. Prága, (1823/13. július) 7.

[37] Kazinczy levelezése XIX. 4511. 417–419. *http://real-eod.mtak.hu/2599/1/KazLev19.pdf* (Letöltés 2017. jan. 5.)

[38] Kazinczy levelezése XX. 4689. 165–167. *http://real-eod.mtak.hu/2600/1/KazLev20.pdf* (Letöltés 2017. jan. 5.)

[39] MNL OL C 84 Helytartótanácsi Levéltár. Magyar Királyi Helytartótanács F. 86. Departamentum Gremiale Exactorale 1797–1848. 1831. szept. 4.

[40] PINTÉR 1987, 37–39.

[41] DEMETER 1994, 615–618.

ellentételezték. A ma nevét viselő naszályi iskolában, az aulában 1988-ban felállított emléktábla sokáig torzó volt, mert a tábla felső részére tervezett bronz dombormű nem készült el, mivel időközben kiderült, hogy nem maradt fenn hiteles portré Angyalffyról. Így a tábla felállításának negyedszázados évfordulóján, 2013. február 5-én, a tudós 247. születésnapján Angyalffyt, mint georgikoni tanárt ábrázoló dombormű került a táblára, közösségi adakozásból. Gáspár Pál Szilveszter alkotása tehát nem az egyénre, hanem a tanár-diák kapcsolatra irányítja a figyelmet.

Gáspár Pál Szilveszter: Angyalffy Mátyás András, a georgikoni tanár. 2013. (bronz)
Naszály, Angyalffy Mátyás Általános Iskola és Művészeti Iskola (aula)

Angyalffy Mátyás kiadói, szerkesztői ars poeticája betekintést enged a tudós világlátásába. Már a *MGB* folyóirat homlokiratai is sokat elárulnak erről:

„Ha tudtok jobbat, mondjátok! Ha nem, kövessetek!"

„Hacsak nem hasznos, amit teszünk, a dicsőség ostobaság!"

Nyitottság, következetesség, gyakorlatiasság, határozottság! – ezt üzenik ezek a mondatok. Ennek megfelelnek a *MGB* 1829. évi 1. számában közzétett kiadói-szerkesztői elvek:

1. Több és hasznosabb gazdasági ismeret lesz a lapban.
2. Cél, hogy a pallérozott és az olvasásban nem gyakorlott érdemes gazdák is megértsék.
3. A gazdasági élet teljes vertikumát felölelő folyóírás lesz: mindenről ír, ami a gazdaság folytatásához és adminisztrációjához tartozik.
4. Célja a gyakorlat és a haszonvétel terjesztése és támogatása. Haszontalan eszmefuttatásra „*hely nem adódik*".
5. Magyar nyelvű folyóírás lesz, de időnként ki fog tekinteni a külföldi sajtóra is, mert az újtól nem kell félni!
6. Célja, hogy felébressze a helyben hasznos praxis széleskörű terjesztését a praxist folytatók által, tehát teret ad a hasznos és új dolgokról való beszámolóknak. De a vitának, ellenvetésnek helye van, ha nem sértő vagy bántó a stílusa. A beküldött írásokért pénzbeli jutalmat nem fizet.
7. Az értekezőtől és a vitatkozótól is elvárja, hogy a legnagyobb lelki szabadsággal írjanak. Kerüljék, hogy hízelgésből hibás vélekedést helybenhagyjanak. A hajdani görögöknek szép és velős „*sententziáját*" közli: „*A szabad embernek az a tulajdona, hogy mindég igazat mond!*" Ezt, mint szerkesztő, magára nézve alapértékként szögezi le.
8. A Kiadó a *MGB*-t olyan hasznos írássá kívánja fejleszteni, hogy az egy később felálló közhasznú Intézettel összekapcsolódva szolgálja a Hazát: „*… forrón ég keblemben a' tűz ezen édes anyánk' boldogulásának egész lehetőségig való előmozdítására*."
9. Ennek sikere érdekében kéri az előfizetők támogatását, további előfizetők toborzására.[42]

A kiadói ars poeticából kihallható volt, és az előadásban is meg-megpendült, hogy Angyalffy erős magyar nemzettudattal élt – bár többször ráolvasták német származását. Eldöntendő kérdés, hogy az írásaiból, megnyilatkozásaiból kihallatszó magyar nemzeti elkötelezettsége a korszellemnek szól, vagy valós buzgalomból ered.

Vörösmarty Mihály (1800–1855), aki egy időben a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője volt, mindenesetre elvárásként fogalmazza meg, hogy az éppen megújulásra készülő *MGB* a közjót szolgálja és közhaszonnal járjon.[43] Ugyanakkor 1801-ben, Prágából Angyalffy maga ír nemzeti elkötelezettségéről gr. Széchényi Ferencnek: *„Ezt azért tartottam szükségesnek közleni Kegyelmes Urammal, … hogy az állapot, a'melyben egyedül szerencsés lehetek, nem egyéb. Hanem ha édes hazánknak, akinek élni utolsó pihegésemig meg nem szűnöm, nyelvünk művelése, és amennyire rajtam álland, a tudományok*

[42] *MGB* 1829 1. szám 14–17.

[43] Vörösmarty: *Új folyóírások*. *Tudományos Gyűjtemény*, (1828/12) 140.

előmozdítása által valami keveset használhatok.”[44]

Angyalffy gondolkodását, személyes alapállását jól jellemzi egy, eredetileg angol nyelven írt levele, melynek címzettje gr. Széchenyi István:

„Igen tisztelt és kedves Gróf!

Minthogy én sohasem voltam oly szerencsés, hogy Önt az Ön lakásán találjam, és nem lehettem annyira szemtelen, hogy Önt a lóverseny pályán háborgassam, bátorkodom Önnel írásban közölni, amit nem mondhattam el az Ön jelenlétében élőszóval.

Így ezennel fejezem ki legőszintébb és legszívélyesebb köszönetemet Méltóságodnak azon törekvéséért, hogy megszégyenítse és elerőtlenítse a mi ósdi és elnyűtt törvényeinket.

Híve: Angyalffy Mátyás András

Pesth, 1830. június 12. ”[45]

Angyalffy Mátyás András folyóirata Komárom vármegyei ismertsége

Angyalffy pályafutása tatai aspektusait tekintve, meg szeretnénk említeni, hogy Fülöp Éva Mária Angyalffyról szóló 2015-ös tanulmányában, részletes elemzés alá vonta a *MGB* újság 1829. évi előfizetőinek névsorát, az előfizetők társadalmi pozícióját, az abonálók körének földrajzi kiterjedtségét. Megállapításai közül a tatai Esterházy-uradalom, és szélesebben, Angyalffy „szülőmegyéje”, Komárom vármegye előfizetői listáját mutatjuk be.

A korabeli sajtóviszonyokat figyelembe véve – 29 vármegyében van jelen a lap, s ezek közül csak négyben van több előfizető, mint Komárom vármegyében –, arra a kérdésre, hogy lehet-e próféta a saját hazájában Angyalffy Mátyás András, igenlő válasz adható.

400

Komárom Vármegyében.

Deáky József, Számtartói Segéd, — Tattában.
Esterházy (Galánthai Gróf) Miklós, Cs. Kir. Kamarás, az Uradalmai számára 3 péld.
*Ghyczy (Ghyczi, Asss-és Ablancz-Hárth) Ignácz, T. B. és Praefectus, — Tattában.
Lakner Mátyás, Tisztartó, — Sabnyán.
Pataky Ferencz, Fiscalis és T. B., Tattában.
*Pázmándy (Szomori és Somodori) Dénes, Rendes Al-lepén, és T. B., — Hömlődön.
Számtartósága (Gróf Esterházy'), Tattában.
*Szent-Ivány (Szent-Iváni) Antal, T. B. — Tattában.
Takátsy Gábor, Tisztartó, — Tarjánon.

Előfizetők' Lajstroma. MGB III. darab Nro. 25. márc. 26. 1829. 392-408.

Végezetül, az ismertetett adatokat tartalmazó források felkutatásának körülményeire, nehézségeire utaló, reményeink szerint némi következtetést is lehetővé tevő, két korabeli megnyilatkozást teszünk közzé.

Az egyik az 1830-as évek derekáról, a készülő kiadványa részére adatokat gyűjtő Básthy József életrajzírótól származik: *„E szerény tudós férfiú, azon felszólításunkra, hogy közölné velünk életrajzát, azzal válaszolt, hogy: elegendő ideje leszen a' világnak, hólta után tudni róla. Ez szigorú gondolat, mind maga, mind hazafi társai iránt; a'ra nézve mi is tsak azt mondjuk, a'mit másokkal együtt tudunk róla.”*[46]

A másik idézet az Angyalffyról 1844-ben, az akadémián emlékbeszédet tartó, egykori georgikoni diák, majd tanár Balásházy Jánostól (1797–1857) ered: *„Most legyen szabad életpályájáról befejezésül 's más érdemeiről szólani, 's fájdalom, nagy hiányossággal, mert szorgalmas utána járásommal sem valók képes körülményesebb tudomáshoz jutni.”*[47]

Az, hogy ennyi és ilyen minőségű adathoz jutottunk, az ebben közreműködők – különösen Kubina Lajosné[48] és Fülöp Éva Mária – fáradhatatlan munkájának eredménye.

Dr. Kálmán Attila, a Tatai Református Gimnázium néhai igazgatója, államtitkár, a helytörténet buzgó művelője, tanulmányt írt a tatai emléktáblákról, s abban az utolsó mondatainak egyike az volt, hogy szeretné megérni, hogy Angyalffynak Tatán emléktáblája legyen! Nos, neki ez már nem adatott meg, hiszen néhány éve elhunyt, ám most, átvéve a stafétát, ugyanezzel az óhajjal fejezzük be összefoglalónkat: bízunk benne, hogy lesz Angyalffy-emléktábla Tatán![49]

Angyalffy Mátyás András művei és fordításai

MITTERPACHER, Ludwig von: *Anfangsgründe der Landwirtschaft*. Aus dem Lateinischen

44 [illegible]
Sz[illegible]
45 MTA_KIK_Kt_K_202_30_1-3 Angyalffy levele gr. Széchenyi Istvánhoz, 1830. jún. 12. Fordította Babcsányi Judit (HISTORIA)
46 BÁSTHY 1836, 232–233.
47 BALÁSHÁZY János akadémiai emlékbeszéde, 1844. MTA_KIK_Kt_RUI_4r_200_01–11

48 A naszályi Angyalffy Mátyás Általános Iskola igazgatója 2001-ig, magyar-történelem szakos tanár. *Angyalffy Mátyás András (Naszály, 1776. febr. 5. – Pozsony, 1839. márc. 17.).* c. írásával elindította a helytörténeti kutatást az iskola névadójáról (1992). 2022-ben megkapta a Naszályért-díjat.
49 KÁLMÁN 1989, 23–26.

übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von Math. Angyalffy. Hartleben, Pesth 1813.
Grundsätze der Schaafkultur. Oedenburg 1817.
Ökonomie der Landwirtschaft. 2 rész. Pest 1823–24.
Grundsätze der Feldkultur. 4 rész. Pest 1823–24.
Juhászkáté. Pest 1830.
Közönséges baromorvosi könyv. Kassa 1836.
Die Dampfboot Fahrt auf der Donau, dem schwarzen Meere und dem Bosporus von Linz bis Konstantinopel. Ein unentvehrlicher Wegweiser für Reisende. … Gedruckt bei Ludwig Landerer Edlen von Füskút, Pesth 1838.

Irodalom

BALÁSHÁZY 1846 BALÁSHÁZY János: *Emlékbeszéd Angyalffy Mátyás lev. tag felett. Tartotta A' Magyar Tudós Társaság' Nagy Gyűlésében, dec. 21. 1844. A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei,* 1842–1844. VII. k. 1. r. VIII. Buda 1846. 78–85.

BÁSTHY 1836 BÁSTHY József: *Magyarok emléke*. I. Királyi Tudomány Egyetem, Buda 1836.

CSIMA 2019 CSIMA Péter: *Mikoviny Sámuel az építész és tájalakító*. Budapest 2019.

DEMETER 1994 DEMETER Zsófia: *Olasz sajtkészítők a dunántúli Batthyány-uradalmakban*. *Ethnografia*, CV. (1994/2) 615–618.

ECSEDI 1913 ECSEDI István: *Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei (1770–1838.)*. Magyar Földrajzi Társaság, Debrecen 1912.

FRAKNÓI 1902 FRAKNÓI Vilmos: *Gróf Széchényi Ferencz 1754–1820*. MTÉ. MTT, Budapest 1902.

FÜLÖP 2015 FÜLÖP Éva Mária: *„Kedves hazámfiai, mozdulni kell…" Egy elfeledett georgikoni: Angyalffy Mátyás András (1776–1839)*. MMgMK 2013–2015. Budapest 2015. 67–104.

FÜLÖP – HOZÁK 2017 FÜLÖP Éva Mária – HOZÁK Attila: Angyalffy Mátyás András (1776–1839) a honi agrár-ismeretterjesztés *„méltatlanul háttérbe szorított közkatonája"* In: (Szerk. SZIRÁCSIK Éva) *Nagyváthy és a magyar uradalmak*. H. n. 2017. 101–114. Dominium III.
[A *Nagyváthy és a magyar uradalmak*. 7. Országos Uradalomtörténeti Konferencia. Pannon Egyetem, Georgikon Kar. Keszthely, 2015. október 22. tanácskozáson tartott előadás szerkesztett változata]

KÁLMÁN 1989 KÁLMÁN Attila: *Beszédes emléktáblák Tatán*. *Honismeret*, XVII (1989/4) 23-26.

KARACS 1885 KARACS Teréz: *Karacs Ferenc élete*. (kézirat) 1885. Debreceni Református Kollégium Könyvtára

KUBINA 1992 KUBINA Lajosné: *Angyalffy Mátyás András (Naszály, 1776. febr. 5. – Pozsony, 1839. márc. 17.)*. Tatabánya 1992. 45–56:45. Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Füzet 1990–1991.

M. NOVÁK 2007 M. NOVÁK Veronika: *A Pozsonyi Királyi Jogakadémia 1777–1849*. MTA Egyetemtörténeti Albizottsága, ELTE Levéltára, Budapest 2007.

PINTÉR 1987 PINTÉR János: Angyalffy Mátyás András (1776–1839). In: (Szerk. FÜR Lajos – PINTÉR János) *Magyar Agrártörténeti Életrajzok*. I. Budapest 1987. 37–39.

PODMANICZKY 1984 PODMANICZKY Frigyes: *Egy régi gavallér emlékiratai. – Naplótöredékek*. Budapest 1984.

SÜLE 1967 SÜLE Sándor: *A keszthelyi Georgikon, 1797–1848*. Budapest 1967.

SZÖGI 2013 SZÖGI László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848*. MTA Egyetemtörténeti Albizottsága, ELTE Levéltára, Budapest 2013.

VÁRI 1995 VÁRI András: *A gazdatiszti réteg kialakulása 1848 előtt: a gr. Károlyi és a hg. Batthyány család birtokainak gazdatisztjei a XVIII. század második, illetve a XIX. század első felében*. Kandidátusi értekezés (kézirat) Budapest 1995.

VÁRI 2002. VÁRI András: *Az agrárértelmiség helyzete a 19. század első felében*. *Szociológiai Szemle*, (2002/2) 59–76.

Rövidítések

ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)
MGB	Magyar Gazdák' Barátja
MMgMK	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei (Budapest)
MNL KEML	Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára (Esztergom)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
MNL OL TEL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, az Esterházy család tatai levéltára (Budapest)
MTA KIK KT	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár
MTÉ	Magyar Történeti Életrajzok
MTT	Magyar Történelmi Társulat
PL	Prímási Levéltár (Esztergom)